

ЧЕТИВНА ГРАМОТНОСТ И ФОЛКЛОРЕН ПРАЗНИЧЕН КАЛЕНДАР

Красимира Т. Танева

Пловдивски университет "Паисий Хилендраски"

Резюме: Статията представя идеи за развиване на умение за четивна грамотност според концепцията на PISA чрез обучението по литература в 5.клас-Фолклорен/традиционен календар. Методическите варианти са свързани с празниците Бъдни вечер, Коледа, Великден, Гергьовден. Използвани са текстове от различна социокултурна сфера и към тях са формулирани въпроси и задачи, ориентирани към различни когнитивни процеси.

Ключови думи: фолклорен/традиционен календар, четивна грамотност, PISA, 5.клас

READING LITERACY AND FOLKLORE CALENDAR

Krasimira T. Taneva

Paisiy Hilendarski University of Plovdiv

Abstract: This article presents ideas on the development of reading literacy, according to PISA's concept, through teaching of literature in the 5-th grade - folklore/traditional calendar.

Methodological variants are connected to the celebration of Christmas Eve, Christmas, Easter and St George's day. The texts used to this purpose are selected among texts from different sociocultural spheres and the formulated questions and tasks are oriented towards different cognitive processes.

Key words: folklore/traditional calendar, reading literacy, PISA, 5-th grade.

В съвременното общество проблемът за националната идентичност и родови ценности е особено актуален. В доклада на ЮНЕСКО за образованието през 21 век „Способността за учене. Нашето вродено богатство“ са формулирани цели и задачи, които са съотнесими към идеята за формиране на мултикултурна чувствителност, за съхранение на национални културни традиции.

1. Образованието трябва да помогне на всеки индивид да осъзнае собствения си произход, да се самоопредели. Но то трябва и да възпита уважението спрямо чужди култури. (...)

2. Роля на училището е да обясни на младите хора историческите, културни или религиозни причини за различните идеологии, които да събудят интереса към тяхното

собствено общество. (позоваваме се на превода, който е направен на: http://www.dadalos-iizdvv.org/politik_bg/bildung.htm)

В контекста на тези препоръки учебната програма по литература за 5. клас – въвеждащ етап от прогимназиалната парадигма на средното образование, действаща от учебната 2016/2017г., отразява в концептуално-съдържателен план визията за литературно образование на подрастващите. Чрез темите в учебното съдържание по литература във връзка с *Фолклорен празничен календар* се постига: позитивно отношение към традициите и уважение към форма на културата; интеграция на младия човек., който е в състояние да „създава, запазва, разпространява и усвоява духовни ценности, норми, знания, представи, значения и символи“. (Ерасов 1997:107)

Отговорността на учителя в образователния процес е свързана с прилагането на съвременни дидактически концепции, за да се постигне ефективност в процеса на обучение и да се развият интелектуални умения – *помнене, разбиране, прилагане, анализиране, оценяване, създаване*. Първото е свързано с умението да се възпроизвежда получената информацията в процеса на обучение; второто – с преобразуване и интерпретация на знанието; третото – с използване на учебния материал в нови условия. Останалите три нива са свързани с мисловни операции за – анализ, синтез, с генерирането на идеи, което трябва задължително да присъства в процеса на обучение¹. Реализирането на тази цел е възможно и чрез формиране на умения за *четивна грамотност* според критериите на PISA. Програмата PISA стартира през 1997 като част от международно изследване за грамотността по четене, математика, природни науки.. Чрез проекта се оценява способността на учениците да използват знания и умения от обучението си в конкретни житейски предизвикателства и казуси. Според това изследване *четивната грамотност* е умение „за разбиране, осмисляне и използване на писмени текстове за постигането на конкретни цели, за развиване потенциала на личността и за нейното пълноценно участие в обществения живот“².

За нашите методически предложения ние се позоваваме само на един от критериите за избор на текст, който PISA използва в своите тестове – формат. Според него видовете текст са:

1.1. **Непрекъснат**. Текст е оформен в абзаци. Темата се разгръща последователно и се използват езикови маркери за обособяване на отделните смислови ядра.

1.2. **Прекъснат**. Текстът, в който информацията е позиционира в таблици, диаграми, карти, схеми, рисунки,. В съдържателен план информацията е обективна е разположена според конкретна графична матрица.

1.3. **Смесен**. Комбинация от двата основни текстови формата (прекъснат и непрекъснат). Прекъснатият текст има допълваща функция по отношение на предмета в непрекъснатия текст..

1.4. **Съставен**. Състои се от независимо един от друг създадени текстове.³

В методическите ни решения за развиване на четивна грамотност чрез *Фолклорен/традиционен календар* ние ще използваме **непрекъснат, смесен и съставен текст** за следните теми от учебното съдържание по литература за 5. клас: *Бъдни вечер, Коледа, Гергьовден*⁴. Вариантите могат да бъдат включени в урок за нови знания, в урок за обобщение или в урок за литературно упражнение. Формирането на четивна грамотност е продължителен процес, който изисква системно използване в ежедневната образователна практика на текстове от различни източници. Предложените от нас текстове са не само от художествената литература, но и такива от специализирани

¹<http://tuj.asenevtsi.com/EL09/EL34.htm>

² http://www.ckoko.bg/upload/docs/2013-01/Analiz_CKOKUO_20.09.pdf

³ PISA_analizi_2009%20(6).pdf

⁴ UP_V_L%20(17).pdf

интернет сайтове, от медийната сфера. При подбора има сме се ръководили и от необходимостта да се формират и развиват:

1. Социокултурни компетентности, свързани с морално-етични ценности на родовия свят, с фолклора като памет за миналото и съдържащ в себе си следните компоненти – знания, норми, ценности, обреди.

2. Литературни компетентности, свързани с разбирането на художествената творба като фикционален свят, с образната система, с поетиката ѝ.

В статията са предложени 5 варианта, като сме се съобразили с възприемателните възможности на учениците, с техните социокултурни компетентности, формирани в обучението в начален етап.

1.1. Формат на текст – непрекъснат. Тема от учебното съдържание – Бъдни вечер

Към избора от нас текст са поставени въпроси за:

1. Извличане на информация от изходен текст, която присъства експлицитно в него (*За кой празник авторът споменава в текста?*)

2. Реконструиране на липсваща информация (*С кои обредни действия се свързва Бъдни вечер, но авторът не ги е споменал в текста?*)

3. Тълкуване – по модел на въпроси към задачите за смислово обединяване, изискващи от учениците да демонстрират разбиране на кохерентността на текста и свързване на разнообразни фрагменти информация, за да се „направи“ (конструира) подсказаният от текста смисъл.⁵ (*С какво хората свързват празника Рождество Христово?*)

За целта използваме текст на Елин Пелин от „Четива по вероучение“⁶

Нощта била ясна. Чудно хубави звезда до звезда блестели в небесата. И ето, ангел светъл се явил на овчарите и им съобщил радостната вест, че се е родил Спасителят. Веднага след това се чули сладки ангелски песни: „Слава на Бога в небесата, мир на земята и благоволение между хората!” Рожденият ден на Христос се празнува всяка година на 25 декември. За посрещането му е обичай да се пости 40 дена. Този важен за християните празник се пада през зимата, когато земята е покрита с дебел сняг. Вечерта срещу 25 декември се казва Бъдни вечер. Обичай е на тая вечер всички къщи да се съберат на една богата трапеза. През цялата тая нощ огънят в дома не угасва.”

1.2. Формат на текст – непрекъснат. Тема от учебното съдържание – коледуване

Във втория вариант използваме откъси от художествени произведения на Георги Марковски за обредите коледуване и лазаруване. По формат всеки един от текстовете е непрекъснат. Поставената задача е за – обединение и тълкуване чрез извличане на информация от двата източника: *Като имате предвид информацията в двата фрагмента, посочете общото между двата обрета.*

Фрагмент А: [...] *Седмица време преди празника момите взеха да се събират у кака Янка, дъщерята на Лако Пъдаря, за да си припомнят лазарски песни, лазарско хоро да научат. Тя е най-голяма сред останалите девойки. Учиха, що учиха, мина седмицата, празничната събота дойде. Тръгнаха лазарките из село. Всичките пременени, нагласени – с народни носии, с цветни венчета на главите им, с бели ризи с червени шевици, сини сукмани, шарени чорапи. Ходят от къща на къща, всекиму в дома песен пеят, лазарско*

⁵ За същността на този тип задачи виж: Дамянова А. „Как българските ученици да постигат по-убедителни резултати по четивна грамотност”. Докладът е достъпен в електронен вариант на: http://www.minedu.government.bg/opencms/export/sites/mon/left_menu/strategies/analyses/PISA_analizi-2009.pdf

⁶ <https://www.verouchenie.com/%d1%87%d0%b5%d1%82%d0%b8%d0%b2%d0%b0-%d0%bf%d0%be-%d0%b2%d0%b5%d1%80%d0%be%d1%83%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d0%b5/>

хоро играят. Влязоха ни в двора момите, като слънчица греят, звънят смеховете им. Най-отпред воеводката им така Янка върви и носи пряпор – прът, отсечен от живо дърво, обкован с металически връх, червено платно на върха закачено. Първом на мен песен запяха, мама и татко да зарадват: "...на детето капата/зелен венец все от здравец;/да е дете заман здраво, заман здраво като здравец". Хем пеят, хем лицата им засмени. После пояха и на останалите в дома. Баба донесе препълнено сито с брашно, дарува ги. Лазарките с благодарност взеха дара си. Каква Янка търкулна ситото из двора. Завъртя се то, описа кръг, на дъното си падна. Добър знак бе това-плодовита ще е годината. (Марковски 1987:37 – 38)

Фрагмент Б: [...] По някое време на двора се чу гълчава, заслушахме се, пееха гласовити мъже. Идеха коледари, наизскачахме да ги посрещнем. Дружината бе от дванайсет момци – напети с шарени ямурмуци, накривени рунтави калпаци, все с овчарски геги. Предвождаше ги бате Янко Ковача – едър, с усмихнати очи, зачервен от студа. Изтупаха на прага коледарите нозете си от снега и запяха песни – на тате, на мама, на мен. Зарадвахме се на песните им, татко им поднесе медничето с вино, тръгна медничето от ръка на ръка. Поканихме ги да седнат на трапезата, ама отказаха, че и други къщи ги чакат, да им попеят коледарски песни. Тогава мама ги дари с краваи, сушени плодове и парче сланина. Зарадваха се коледарите, спряха на прага, благословиха дома ни "...той отвори чемшир порти, на трапеза ни покани/попяхме му на весело стари коледарски песни!/Той се много развесели, та ни дари добра дара, добра дара, превит кравай! Колко зърна са у него, толкоз здраве в тая къща!" (Марковски 1987:6 – 8)

1.3. Формат на текст – съставен. Тема от учебното съдържание – Гергьовден

В българската празнична традиция Гергьовден се свързва с повратен момент в природата, в социалното битие и аграрната дейност на българина. Същевременно този празник в официалния ни календар е празник на българската армия и ден на храбростта. Осмислянето на празника не само в контекста на фолклорната традиция, но и като ден на воинската чест и доблест ни мотивира за конструирането на нашето методическо решение, като акцентираме върху един важен знак за особени воински заслуги – ордена "За храброст". Използваме съставен по формат текст. Поставената задача е за осмисляне и оценяване *Защо Самарското знаме е носител на ордена „За храброст“*, след като той е предназначен само за хора, доказали своя воин дълг?

Военният орден „За храброст“ и Самарското знаме

Военният орден „За храброст“ е най-старото отличие в нашата следосвобожденска история. Той е учреден със специален указ на българския княз Александър I Батенберг на 1 януари 1880 година. В указа за учредяването се посочва, че отличието е създадено, за да се възнаградят „заслугите на лицата, които са се отличили във войната“ и да се поощрят „в бъдеще онези, които ще извършват подвизи на бойното поле“. През 1880 година първа степен на офицерския орден „За храброст“ е връчен на легендарното Самарско знаме. Орденът е монтиран на върха на пиката⁷.

Самарското знаме (изработено от монахините от Иверския манастир по инициатива на гражданите на град Самара). получава своето бойно кръщение край Стара Загора по време на Руско-турската освободителна война.. През април 1877 то е предадено на княз Николай Николаевич, за да стане част от българското опълчение. На 31 юли в

⁷ <https://bulgarianhistory.org/ordenite-na-carska-bulgariq>

боевете при Стара Загора знамето попада три пъти в ръцете на неприятеля, но е спасено от храбрите опълченци.. Опълченецът Мито Анков разказва: "Тази касапница стана все за знамето. Загинаха много за него, но го спасиха .Всеки опълченец съзнаваше, че след 500 –годишно робство, то беше първото знаме, което развя опълчението, ядката на младата българска държава ,и ако то паднеше в плен, убиваше куражът на българите“ В боевете на връх Свети Никола Самарското знаме влиза в битка с орди на Сюлейман паша, макар и по избеляло ,със следи от кръвта на героите. През 1880 г .по повод третата годишнина от боевете при Стара Загора княз Александър Първи награждава знамето с орден "За храброст", I степен. ⁸

1.4. Формат на текст – смесен

Отношението към фолклора, респективно към празничния календар на българина е пряко обвързано с идеята за изграждането на национална идентичност и предопределя формирането у личността на отношение към традициите, на самочувствие и респект към уникалното българско наследство. С оглед на това наше разбиране предлагаме методически вариант, като за целта ще използваме смесен формат на текст. Първият е интервю на Карина Николова с Нина Николина по повод на неин музикален проект, а във втория текст – таблица, поместваме информация за използването на фолклорни песни в чужди филмови продукции или музикални проекти. Задачите към текст 1 и 2 са за извличане на информация, за смислово обединяване, за интерпретиране, за рефлексия и оценяване.

Текст 1 Интервю на Карина Николова с Нина Николина⁹

Карина Николова: Къде ще представиш своя нов проект и какво съдържа той?

Нина Николина: Тази година, за да сме сме различни, съм подготвила официалната промоция на новия ми албум в Берлин „Нина Николина LIVE JAZZ & TRADITIONS“. На концерта ще свирят на живо много музиканти, всеки от които е страхотен в своята сфера и в този проект дава по нещо от своя опит, както и отношението си към българския фолклор. Получи се една хубава смес между класически джаз и фолклорно пеене. Реших, че песните, които трябва да избира за албума, трябва да са Златните хитове на българския фолклор като „Лале ли си, зюмбюл ли си“, „Лудо младо“, „Излез е Дельо хайдутин“ и т.н. Мога да кажа смело, че това е най-приятният проект, с който излизам на сцена. Чувствам се толкова добре, защото с мен излизат и толкова големи музиканти като Ясен Велчев, Калин Вельов, Мартин Ташев, Таня Първанова. Мартин има страхотен глас, с който прави музикални „обиколки“ из фолклора на различни страни. Калин пък използва различни инструменти от Африка, т.е. хвърляме поглед към много различни култури.

Карина Николова: Кое ти дава увереност в твоето начинание?

Нина Николина: Най-вече ми помага това, че съм професионалист в професията си. Цял живот съм учила за това и слава Богу, мога да го практикувам, защото в България не е лесно да се издържаш, ако това е основната ти работа. За щастие аз имам възможността да работя това, за което съм учила. Това е огромният двигател. Следващият са хората, с които работя. Винаги съм работила с хора, които харесвам и с които се разбирам. Такива са отношенията ми както в живота, така и на сцената. Това е много важно, защото енергията, която преминава през нас, може да се усети и от публиката. Така тя се

⁸ https://www.standartnews.com/balgariya-obshtestvo/samarskoto_zname_s_orden_za_hrabrost-374223.html

⁹ <https://podmosta.bg/nina-nikolina-ili-kogato-balgarskiat-folklor-sreshtne-dzhaza/>

въодушевява и връща тази енергия на сцената. Цялото това преплитане ти дава сила, която трудно можеш да опишеш с думи.

Карина Николова: Как те приема чуждестранната публика? Какви са твоите впечатления?

Нина Николина: Аз имам дългогодишен опит с представянето на българския фолклор в чужбина, защото от малка съм ходила на много фолклорни фестивали и съм имала досег с други култури. Определено мога да кажа, че българският фолклор винаги е бил един от най-интересните. Казвам го като човек, който изследва фолклора, без да съм обременена от това, че съм българка. Нашият песенен и танцов фолклор е най-интересен. И като костюми имаме най-голямо разнообразие. Именно тази цветност и разнообразие винаги получават признанието и възхищението на публиката в чужбина. Тя е най-благодатната публика, защото за нея всичко е ново и различно.

Карина Николова: Как според теб е възможно да популяризираме своя фолклор в чужбина?

Нина Николина: С повече такива проекти като предстоящия в Берлин и като все повече българи гостуват на големи сцени в чужбина. Проектът „Мистерия на българските гласове“ с Лиза Джерард например обиколи цяла Европа. Колаборациите с големи музикални личности спомагат много, защото те имат своята публика и са познати по цял свят. Това е най-добрият начин.

Текст 2

Фолклорна песен	Изпълнител	Използване на песента в чужда филмова продукция	Използване на мотиви от песента в музикален проект
„Планино,стара,планино“	Женски хор на „Филип Кутев“	„Срещу края на света“-Вернер Херцог	
„Притури се планината“	„Мистерия на българските гласове“	„Исус от Монреал“	
„Зайди,зайди слънце“	„Мистерия на българските гласове“	Филмът“300“	
„Кавал свири“	„Мистерията на българските гласове“	„Зина-принцесата воин“	
„Пиленце пее“	„Мистерията на българските гласове“		Джейсън Деруло
„Чичовите коня“			Израелски диджей Саги Абитбул

Задачи към текст 1

1. В какво се изразява приносът на Нина Николина за популяризиране на българския фолклор?

**Е-списание "Образование и развитие" ISSN
2603-3577 Брой 5, 06.2020 г.**

2. Защо според Нина Николина българския фолклор е интригуващ за чужденците?
3. Чрез кои механизми е възможно рекламиране на българския фолклор?

Задачи към текст 2

1. Какво е предназначението на приложената таблица?
2. В колко общо проекта участва „Мистерията на българските гласове“ освен вече споменатия от Нина Николина?
3. Защо българската фолклорна песен се използва в чуждите филмови продукции?

Използване литература:

1. Марковски, Г. (1987). Селски календар. София: Отечество
2. Ерасов, Б. (1997). Социална културология. Стара Загора: ИДЕЯ